

באר ישקב

גליון מ"ח
סוכות תשפ"ד

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש החסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

'דרך גדילתן' בנטילת לולב ובדפנות הסוכה

נטילת לולב דרך גדילתו ✦ דרך שכיבה אם הוא בכלל דרך גדילתן ✦ דרך גדילתן בסכך ובדפנות הסוכה ✦ משמעות מעצי שיטים 'עומדים' לענין דרך שכיבה ✦ ספק הבה"ג בנטילת לולב מהופך ✦ ביאור בה"ג שמהופך הוי דרך גדילתן ✦ ראייה מהתוספות שדרך שכיבה אינו דרך גדילתן ✦ ביאור המחלוקת בדפנות הסוכה בגדר עצם דין דרך גדילתן ✦ חילוק בין דין דרך גדילתן לדין מותר בפך להנ"ל

איתא

בגמרא (סוכה מה: וראה יומא עב.), אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחאי, כל המצוות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן, שנאמר (שמות כו, טו) עצי שיטים עומדים.

נטילת לולב דרך גדילתו

מבואר, שמפסוק זה למדים לכל המצוות שצריך לקיים את המצוה דווקא בצורה שחפץ המצוה גדל, וכמו שהיו צריכים להעמיד את הקרשים דרך גדילתן דווקא. ורש"י (שם ד"ה כל המצוות) מבאר כל המצוות כולן 'כגון קרשי המשכן ועמודים ולולב והדס וערבה', ובפשטות הכוונה שלולב ומיניו נלמדים במה

מצינו מהקרשים והעמודים שבמשכן, שצריך ליטלם דווקא דרך גדילתן.

וכן מצאנו בגמרא (שם מב.) מפורש לענין נטילת לולב, שצריך ליטלו דווקא דרך גדילתו. שהגמרא שם מקשה 'הא מדאגביה נפק ביה. אמר אביי, כשהפכו', והכוונה כפי שפירש רש"י (ד"ה ה"ג): 'כשהגביהו הפך העליון למטה והאגד למעלה, ואמרינן לקמן אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן'.

דרך שכיבה אם הוא בכלל דרך גדילתן

הנה, בציור דרך גדילתן ביאר רש"י (שם מה: ד"ה דרך), דהיינו 'התחתון למטה והעליון למעלה'. ויש לעיין, האם צריך דווקא שיהיה

התחתון למטה והעליון למעלה, ואם היה דרך שכיבה, דהיינו שהראש לא היה לא למעלה ולא למטה, אלא מכוון לאחד הצדדים, נחשב שלא כדרך גדילתן. או שמוא כל שאינו מהופך לגמרי, היינו דרך גדילתן, וגם אם הוא כלפי אחד הצדדים, ורק אם התחתון למעלה והעליון למטה הוי שלא כדרך גדילתן.

ודבר זה יש ללמוד מתוך דברי המטה משה (סי' תתקכז) שכתב: 'כשנוטל הלולב, יקחו שלא כדרך גדילתן. וכשנוטל האתרוג, יקח זנבו מן הצד או למעלה ויברך הברכה, דאמרינן בפרק ראשון דפסחים (י:) כל הברכות מברך עליהן עובר לעשייתן. ואחר שיברך יהפוך הלולב והאתרוג

<<<

כתב, שאם היפך הצדדים טוב לחזור וליטול כדן בלי ברכה, לחוש לשיטת רבינו חננאל.

הלולב בשמאל והאתרוג בימין, ולכן לא יצא. והוא מחודש מאד, שלפי זה עולה שנטילת לולב בימין ואתרוג בשמאל, מעכבת אפילו דיעבד. ואכן המגן אברהם (סי' תרנא ס"ק ט)

(א) אולם רבינו חננאל (שם) פירש פירוש מחודש בדברי הגמרא, ש'כשהפכו' הכוונה שהפך את הצדדים שבהם צריכים להיות האתרוג והלולב בעת נטילתם, שנטל את

פינים

אשה בלולב שאול

שלו, לכן הקילו בו יותר לענין נשים.

ומצאנו כעין זה גם לענין קטן, שבשו"ע (או"ח סי' תרנח סעי' ו) נפסק: 'לא יתנונו ביום ראשון לקטן קודם שיצא בו, מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה וכו', ואם תופס עם התינוק, כיון שלא יצא מיודו שפיר דמי'. ואכן רוב מפרשי השו"ע (ראה מגן אברהם ס"ק ח; פרי מגדים א"א שם; חיי אדם כלל קנב סעי' יא) נקטו, שדבר זה מועיל רק לגבי זה שיוכל הגדול לצאת בו אחר כך, אבל הקטן לא יצא בנטילה זו, מאחר שאין הלולב שלו ולא הוי 'לכם'. אך המשנה ברורה (שם ס"ק חח) הביא, שיש סוברים שגם הקטן יוצא בזה ידי חובתו, כיון שמצות חינוך מתקיימת גם בשאול, שהרי גם בזה מתחנך הבן למצוות. וכתב שכן משמע במרדכי (סוכה פ"ג סי' תשנ"ט) בשם הראב"ן.

ויתכן שגם בזה הטעם כנ"ל, שאף שלעולם מצד מצות חינוך יש לחנך את הקטן לקיים את המצוה בכל פרטיה, זה רק למה שנוגע לעצם המצוה, שאם יש פסול גמור במצוה אין יוצאים כן במצות חינוך, אבל 'דין לכם' שאינו פסול בעצם המצוה, בזה יש לומר שיוצאים אף בלא דין זה מצות חינוך, מאחר שסוף סוף הבן מתחנך במצוה.

ובעצם דברי התהלה לדוד, בבימורי יעקב (סי' תרנ"ח ס"ק ה) מבואר שלא כדעתו, אלא סובר שאין אשה יכולה לברך על הלולב אלא אם הוא 'שלה'. עיין שם שדן באריכות כיצד שייך דין לכם באשה נשואה. אך על כל פנים מבואר בדבריו, שאם אין זה 'לכם' לא שייך לברך, וכפי שהיה פשוט להדרך החיים, וכן היא סתימת כל האחרונים, ודברי התהלה לדוד מחודשים מאד.

המגן אברהם (סי' י"ד ס"ק ח) פסק, שהלוקח טלית של חברו שלא מדעתו מברך עליה, שדומה הדבר למי ששאל טלית שאינה מצויצת והטיל בה ציצית, שכתבו התוספות (חולין קי: ד"ה ציצית) והרא"ש (שם פ"ח סי' כו) שיוכל לברך עליה, אף שפטור, וכמו נשים שמברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא אף שפטורות.

אך בדרך החיים (מהדו"ח סי' ח אות ד; וראה עוד ברבי עקיבא איגר בהגהות שו"ע שם; השמטות שם, מה שציין על דברי המגן אברהם, ונראה שגם הוא כיוון לכן) תמה על המגן אברהם, שבאופן ששאל בגד עם בציצית, הרי הוא כמו אתרוג השאול, שוודאי אין לברך עליו.

וכתב התהלה לדוד (סי' י"ד אות ז) ביישוב דברי המגן אברהם, שמה שאין מברכים על אתרוג שאול הוא, משום שמחויב ליטול אתרוג שאינו שאול והוא נטל אתרוג שאול, אבל השואל טלית מצויצת הרי הוא אינו מחויב כלל בציצית, לכן יכול לברך אף בציצית שאולים.

על פי דבריו אלו מסיק התהלה לדוד חידוש גדול: 'ויצא לנו מזה, דאשה יכולה לברך על אתרוג השאול'. והיינו שמאחר שאשה אינה מחויבת בנטילת לולב, שוב יכולה לברך אם אינו 'שלה', שרק מי שמחויב בדבר ואינו עושה המצוה כתיקונה אינו יכול לברך על אתרוג השאול, אבל נשים שאינן מחויבות, ובכל זאת מברכות גם על מצוות עשה שהזמן גרמא, יכולות לברך גם על אתרוג השאול.

וביאור דבריו נראה, שאף שלעולם כשהנשים מברכות על מצוה שהזמן גרמא, יש להם לקיים את המצוה כתיקונה בכל פרטיה, אמנם דין זה של לכם, מאחר שאינו פסול בעצם מצות לולב, אלא דין על האדם שצריך שהלולב יהיה

דרך גדילתו. ע"ל. מבואר מתוך דבריו, שסובר שגם כשפונה לצד גם כן נחשב שלא כדרך גדילתו, ולכן יוכל להחזיק כן בשעת הברכה. וכן העתיק **המשנה ברורה** (סי' תרנ"א ס"ק טו) בפשיטות, שדעת המטה משה שגם כשנוטלין ראשיהם מן הצד הוא שלא כדרך גדילתו.

מאיך **הדרכי משה** (שם אות ט) נתקשה במנהג העולם שמענגעים הלולב לכל הרוחות, ולא רק לכיוון מעלה דרך גדילתו, וכתב שם: 'ואפשר לומר דלא דמי, דבשאר נענועים נקרא דרך גדילתו, דאינו מהפך כל כך הלולב, וגם לפעמים הלולבין נוטין כן באילן, אבל לצד כלפי מטה צריך להפוך הלולב מאד ואז לא יהיה דרך גדילתו, ע"ל. מבואר במסקנת דבריו שנקט שאם נוטל הלולב באופן שראשו לכיוון הצד נחשב לדרך גדילתו, ורק אם מהפך את הלולב לגמרי הוא שלא כדרך גדילתו. אלא שמוסיף שם עוד טעם, שלפעמים הם נוטין כן גם כשגדלים באילן, ואם כן הוא ממש דרך גדילתו.

מבואר שנחלקו גדולי האחרונים בדבר זה, דעת המטה משה שבדרך שכיבה הוא שלא כדרך גדילתו, ודעת הדרכי משה שגם דרך שכיבה הוא דרך גדילתו. ו**בבכורי יעקב** (שם ס"ק יב) הביא את שתי הדיעות, ומסיק להלכה כדעת המטה משה. וגם במשנה ברורה (שם) הביא רק את דברי המטה משה, ולא הזכיר כלל שהדרכי משה חולק.

דרך גדילתו בסכך ובפרנות הסוכה

בשו"ת **בנין שלמה** (סי' מה) יצא מעצמו לחקור בזה, ולא הביא את דברי הפוסקים הנ"ל, אלא הביא מדברי הפוסקים לענין סוכה, שהטור (או"ח סי' תרל) הביא, שיש שיש מודקדקים כשעושים גבתי מקנים, להעמיד דרך גדילתו, וכפי שנאמר פני לולב שאין יוצאין בו אלא כדרך גדילתו, והטור כתב שאין צריך לדקדק בזה, מאחר שהדפנות כשרים בכל דבר.

ו**כתב המהר"ח** (בהגהות על הטור שם), שאין להקשות לאותן המדקדקים, הרי הסכך אינו כשר אלא בגידולי קרקע, ואינו דרך גדילתו. שמאחר שהסכך שוכב לרוחב הסוכה נחשב דרך גדילתו, שכן לפעמים הוא גדל כן, ורק כשמעמידים את צד התחתון למעלה לא הוא דרך גדילתו. ולפי דבריו יוצא דין מחודש, שאכן אם מניח את הסכך מהופך לגמרי, מלמעלה למטה, אין זה דרך גדילתו ופסול.

ומבואר בפירוש בדברי המהר"ח, שגם כשהסכך מונח לרוחב הרי הוא דרך גדילתו. ואם כן הוא הדין ללולב, שאפשר ליטלו כשראשו פונה לצדדים, והרי זה נחשב דרך גדילתו.

אולם יש להעיר, שגם ה**ב"ח** (שם) כתב כן בתירוץ הראשון, שמה שמניחים את הסכך לרוחב, שהוא משום שזהו דרך גדילתו, שכן כמה פעמים האילן נטוי כך. אך שוב כתב באופן אחר, שמאחר שהסכך הוא לעולם שלא כדרך גדילתו, שכן צריך להניחו בשכיבה, לכן אין צריך בזה שיהא כדרך גדילתו. ומשמע לפי זה, שבולב או שאר דבר ששייך לאוחזו ולהעמידו

כדרך גדילתו, לא יצא ידי חובה אם יעשה בדרך שכיבה.

משמעות מעצי שיטים 'עומדים' לענין דרך שכיבה

כאמור הבנין שלמה דן בשאלה זו, מה הדין כשנוטלו בשכיבה מונח לצדדים, ובתחילת דבריו רצה להביא ראיות לדעת המהר"ח שדרך שכיבה נחשב לדרך גדילתו. אך שוב כתב שוודאי נחשב שלא כדרך גדילתו, שכן עיקר הלימוד הוא מעצי שיטים עומדים, ומשמעות 'עומדים' היינו שיהיו דווקא מלמעלה למטה בעמידה, ולאפוקי שלא יהיו בשכיבה. ואם כוונת הכתוב היתה לומר שלא יניחו במהופך, זה לא נכלל כל כך במשמעות 'עומדים'. ועל כרחק כוונת הכתוב להקפיד דווקא על גידולו ממש מלמעלה למטה, ואם הניחו לרוחב הרי שלא כדרך גדילתו.

גם בבכורי יעקב (שם) הכריע כן כנ"ל, שמשמעות הדיוק מ'עומדים' משמע שגם בשכיבה לא מועיל, והוסיף שכן מוכח מלשון רש"י שפירש כאן שעומדים היינו שלא יהיו שוכבים, הרי מפורש שגם בשכיבה לא הוא דרך גדילתו. וכן כתב **רבי זלמן סנדר שפירא** (אביו של הדבר אברהם, במאמר הנדפס בקובץ קרית ארבע, פוניבז' תשל"ב) להוכיח מדברי רש"י כנ"ל.

אולם לכאורה יש לדחות ראייה זו מדברי רש"י, שכן בפשטות יש לומר שרש"י לא נתכוון כלל לדין דרך גדילתו הנלמד מפסוק זה, שכן לא הביא כלל את דברי חז"ל ביומא ובסוכה הנ"ל, אלא נתכוון לפרש צורת העמדת הקרשים, שסדר ההעמדה היה בצורת עמידה מלמעלה למטה לגובה המשכן, ולא בשכיבה על רצפת המשכן. וכנראה בלשונו: 'שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן, ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים - להיות רוחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש'. ולפי זה אין שום ראייה לדין דרך גדילתו - אם דרך שכיבה נחשב לדרך גדילתו, שרש"י לא נתכוון לדבר כלל מצד דין דרך גדילתו.

וראה **במהרש"א** (ח"א יומא עב) שמבאר הלימוד מ'עומדים' שצריך שיהא דרך גידולו: 'דלפי פשוטו כפירוש רש"י בחומש שיהו עומדים ולא שוכבים זה על גב זה לא איצטריך ליה, דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן גם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה על גב זה, אלא שלא יעמידו אותן שלא בדרך גידולו איצטריך, עכ"ל. הרי מפורש בדבריו, שפירוש רש"י אינו לפי דברי הגמרא שצריך שיהא דרך גדילתו, אלא רש"י פירש פשוטות הדברים שהיו עומדים ולא שוכבים זה על זה. ולפי זה ודאי אין שום הוכחה מלשון רש"י כאן לדיני דרך גדילתו.

ובדעת האחרונים הנ"ל שהוכיחו מדברי רש"י צריך לומר, שסברו שאף שעיקר הכוונה הוא לעצם הענין שיהיו בעמידה ולא בשכיבה, מכל מקום מאחר שבכלל משמעות 'עומדים' מבואר 'ולא שוכבים', שוב אחר כך כשלמדו

מכאן דין דרך גדילתו, כלול בזה גם דרך שכיבה, שצריך להיות דווקא דרך גדילתו ממש בעמידה ולא בשכיבה.

על כל פנים מבואר, שאם נוטל את הלולב הפוך לגמרי - עליון למטה ותחתון למעלה - ודאי הוא שלא כדרך גדילתו. ובדרך שכיבה יש מחלוקת גדולה בין הפוסקים האם נחשב כדרך גדילתו, דעת הדרכי משה והמהר"ח שהוא דרך גדילתו, ודעת המטה משה והבנין שלמה, וכן הכריעו בבכורי יעקב ובמשנה ברורה, שדרך שכיבה אינו דרך גדילתו.

ספק הבה"ג בנטילת לולב מהופך

אולם ראה זה דבר חדש, מצאתי לשון פלא לאחד מגדולי הראשונים, הוא **בעל הלכות גדולות** (הלכות לולב, סי' טו), שכתב בזה הלשון: 'והיכא דאפיק ליה ללולב או לאתרוג מיפך ונקיט ליה, מי נפיק ידי חובתיה או לא, מי אמרינן לקיחה אמר רחמנא והאי נמי לקיחה היא, או דילמא כיון דכתיב (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות (שבת קלג): לאו דרך נוי הוא ולא נפיק'. עכ"ל.

והדברים נראים כמתמיהים, שמבואר בדבריו שנסתפק במי שנטל את הלולב או האתרוג מהופך, האם יצא ידי חובתו שהרי היה כאן 'לקיחה', או שמא לא יצא מצד שאין כאן התנאה לפניו במצוות. ותיפוק ליה שלא יצא מצד שלא היה כדרך גדילתו, שכן כל המצוות אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתו כמפורש בגמרא, וכמבואר בפירוש גם לגבי לולב שהפכו לא יצא, והרי בנטל את הלולב הפוך ודאי הוא שלא כדרך גדילתו וכו"ל. ולכאורה דברי הבה"ג נראים מוקשים מאד.

ביאור הבה"ג שמהופך הוא דרך גדילתו

בספר **חבצלת השרון** (קרליבך, תרומה) רצה לחדש, שהבה"ג יש לו דרך אחרת בביאור דרך גדילתו, והוא ממש ההיפוך מהנ"ל, שלדעתו באופן שנוטל את הלולב הפוך, העליון למטה והתחתון למעלה, אין זה שלא כדרך גדילתו, שכל זמן שנוטל הלולב בדרך עמידה, הרי זה נחשב דרך גדילתו, שכן הוא גדל בעמידה, ואין צריך לדייק ליטלו באופן שהוא גדל מלמעלה למטה, אלא גם מלמטה למעלה הוא בכלל דרך גדילתו. ורק אם נוטל את הלולב בדרך שכיבה, היינו מוטה לצדדים, זה נחשב שלא כדרך גדילתו, שעיקר הקפיצא של 'דרך גדילתו' הוא שיהא בעמידה ולא בשכיבה. ולכן לא נסתפק הבה"ג בנוטל מהופך אלא מצד התנאה לפניו במצוות, ולא מצד דרך גדילתו.

אמנם בדברי רש"י (סוכה שם) מפורש שלא כפירוש זה, כפי שהבאנו כבר שהוא פירש שדרך גדילתו היינו 'תחתון למטה ועליון למעלה'. וכן גבי 'כשהפכו' שלא יצא, פירש רש"י שהיה הלולב למטה והאגד למעלה כנ"ל. ולפי זה צריך לומר שהבה"ג חולק על רש"י בה'.

לפי זה נמצא שדעת הבה"ג היא ממש להיפך מדעת הדרכי משה והמהר"ח הנ"ל, שלדעתם כשנוטל מהופך הוא שלא כדרך גדילתו,

« « «

(ה) אלא שעדיין יש לעיין בכוונת הבה"ג, שאם החסרון הוא רק מצד ואנוהו, אם כן למה לא יצא ידי חובתו, והרי הידור מצוה אינו אלא דין לכתחילה, אך אינו מעכב בדיעבד. אמנם מצאנו ברש"י (סוכה כט: ד"ה יבש) שפירש הטעם שולוב היבש פסול 'דבעינן מצוה מהודרת דכתיב ואנוהו', ובאמת כבר תמחה ה**תוספות** שם (ד"ה לולב), שואנוהו אינו אלא דין לכתחילה. וראה מה שכתבו בזה המאירי, הפני יהושע, הכפתות תמרים, החתם סופר והשפת אמת (שם), ואכמ"ל.

מקום כשעשאן מגידולי קרקע אינו יוצא בהם אלא דרך גדילתו, שכל מצוה שנושגית בגידולי קרקע, אף שאינה צריכה להעשות דווקא מגידולי קרקע, צריך שתהיה דרך גדילתו, ובאופן אחר כתב, שיתכן שהמדקדקים סוברים כדעת האור זרוע (ח"ב סי' רפט) שגם הדפנות צריכים להיות כמו הסכך, גידולי קרקע ואינו מקבל טומאה.

(ז) אך בזה אפשר לומר, שהבה"ג פירש את דברי הגמרא כפירוש רבינו חננאל המובא למעלה (הערה א).

(ב) שיטה זו מובאת בשבלי הלקט (סדר תג הסוכות סי' שלה) בשם רבינו קלונימוס: 'ומצאתי בשם רבינו קלונימוס זצ"ל, שהמשלשל דפנות הסוכה מענפי אילנות, צריך לשלשן דרך גדילתו, דקיימא לן כל המצות כולן אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתו, דכתיב עצי שיטים עומדים'. ובשבלי הלקט כתב על זה: 'ומסתברא דגבי דפנות לא הוי עיכובא, מיהו מצוה מן המובחר הוי'.

(ג) ה**ב"ח** (שם) כתב ליישב דעת המדקדקים להעמיד הדפנות דווקא דרך גדילתו, שאף שהדפנות כשרים בכל דבר, מכל

וכשנטול בדרך שכיבה הוי דרך גדילתו, ואילו לדעת הבה"ג כשנטול מהופך הוי דרך גדילתו, וכשנטול בדרך שכיבה הוי שלא כדרך גדילתו.¹

אך פירוש זה מחודש הוא עד למאד, לומר שרק בשכיבה יש חסרון של דרך גדילתו, ובהפך לגמרי הוא בכלל דרך גדילתו, ולא מצאנו למי שיעלה על דעתו לומר כן. וגם פשטות לשון הבה"ג אינה מורה כן. ואדרבה, בהמשך דבריו (שם) הביא את דברי הגמרא שכל המצוות כולם אין יוצאין בהם אלא כדרך גדילתו, וסיים 'שמעינן מהני שמועתא, דהיכא דאפיך ליה ללולב או לאתרוג מיפך, לא נפיק ידי חובתיה'. משמע שאכן באופן שנטל את הלולב מהופך, בזה שייך דברי הגמרא שלא יצא משום שאינו דרך גדילתו. ועדיין מצוה ליישב את תחילת דבריו, שביאר הצד שלא יצא מצד התנאה לפניו במצוות וכו"ל.²

ראיה מהתוספות שדרך שכיבה אינו דרך גדילתו

בשער הציון (שם ס"ק יט) כתב להוכיח כדעת המטה משה שגם דרך שכיבה לא נחשב דרך גדילתו, מדברי התוספות בסוכה (לא: ד"ה הואיל). שמתוך דברי הגמרא שם מתבאר, שלדעת רבי יהודה הסובר שלולב צריך אגד יהא מותר להוסיף מין אחר לארבעה מינים, ולדעת חכמים שלולב אין צריך אגד מסתבר שאסור להוסיף עוד מין, ופירשו התוספות שמדובר שנותן המין הנוסף חוץ לאגד. ומכל מקום מבואר שם שאסור לרבנן, אף שלדעתם מותר לאגוד את הלולב במין אחר, משום שמה שבאוגדו שלא במינו לא נחשב כמוסיף, הוא משום שאין זה כדרך גדילתו, ומינים שבלולב צריכים להיות כדרך גדילתו, ולכן אין האגד מצטרף עמהם, מה שאין כן לרבי יהודה הסובר צריך אגד, נחשב כמוסיף, שהרי כל אגודה הוא שלא כדרך גדילתו.

ומוכח מתוך דברי התוספות אלו, שגם דרך

שכיבה הוא שלא כדרך גדילתו, שכן אגודה של לולב הוא בשכיבה סביב ללולב, ומכל מקום מבואר שנחשב שלא כדרך גדילתו ואין בזה משום בל תוסיף. ולראיה זו כיוון גם רבי סנדר שפירא (שם)³.

ביאור המחלוקת ברפנות הסוכה בגרע עצם דין דרך גדילתו

רבי סנדר שפירא (שם) יצא לבאר את מחלוקת הטור והיש מדקדקים הנ"ל, שדעת המדקדקים היא לדקדק להעמיד את דפנות הסוכה דרך גדילתו, והטור דחה דבריהם שכן הדפנות כשרים בכל דבר. ומדברי המדקדקים מוכח, שלדעתם אף דבר שאין צריך בו שיעשה מגידולי קרקע, מכל מקום אם עושים אותו מגידולי קרקע, צריך להעמידו כדרך גדילתו. ובסברא זו נחלקו הטור והיש מדקדקים, ויש לעיין במה נחלקו.

ומבאר רבי סנדר, שיש לחקור בעצם דין זה של 'דרך גדילתו', אם עניינו בחיוב, שהתורה הקפידה שיהיה לו מעלת 'דרך גדילתו', או שמא עניינו בשלילה, שקפידת התורה הוא שלא יהיה לו חסרון 'שלא כדרך גדילתו'. ויש לומר שבדבר זה נחלקו הטור והמדקדקים, שלדעת הטור הקפידה היא שיהיה לו מעלת דרך גדילתו, ואם כן בדפנות שכשרים גם בדבר שאינו גידולי קרקע, מוכח מכך שהתורה לא הקפידה בהם על מעלת דרך גדילתו. אבל דעת המדקדקים היא, שהקפידה הוא שלא יהיה לו חסרון שלא כדרך גדילתו, ואם כן אף אם מועיל בזה דבר שאינו גידולי קרקע, היינו משום שאין בזה החסרון של שלא כדרך גדילתו, אך אם משתמש בגידולי קרקע צריך שיהיה כדרך גדילתו, שאם לא כן הרי יש כאן חסרון שלא כדרך גדילתו.

חילוק בין דין דרך גדילתו לדין מותר בפך להנ"ל

על פי הדברים האלו מבאר עוד, מה שכתב

השלחן ערוך (או"ח סי' לב סעי' מד) שמגלגל את פרשיות התפילין וכורכן בקלף, 'ויש מקפידין מלכרכן אלא בקלף כשר', היינו שיהיה דווקא מן המותר בפך. ובבית יוסף שם מבואר שהמקור הוא בסמ"ק (סי' קנג) ובארחות חיים (סי' כו). ומבאר הבית יוסף, שאף שאפשר לכורכן גם במטלית כנפסק ברמב"ם (הל' תפילין פ"ג ה"א), ובמטלית לא שייך כלל כשר ופסול, מכל מקום אם בא לכרכן בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול.

מתבאר מדברי הבית יוסף, שלענין דבר המותר בפך, אף בדבר שלפעמים לא שייך בזה דין המותר בפך, מכל מקום אפשר לומר שאם בא לקיימו בדבר ששייך בו מותר בפך צריך להיות מן המותר בפך דווקא.

ותמוה, שהשלחן ערוך שם הביא דעה זו בלי חולקים, ואילו כאן הטור הקשה על הדעה שסוברת שאף שאין צריך דפנות מגידולי קרקע, מכל מקום אם מסכך בגידולי קרקע צריך שיהיו כדרך גדילתו, ובשולחן ערוך כאן לא הביא דעה זו כלל, והרמ"א כתב בפשיטות שאין צריך להעמיד דרך גדילתו. וכן תמה האבני נזר (בהגהות על הטור שם).

אך לפי האמור למעלה יומתק, שמה שאין צריך כלל בדפנות דרך גדילתו לדעת הטור, היינו משום שדרך גדילתו עניינו בחיוב, שהוא קפידה שיהיה לזה מעלת דרך גדילתו, ומכך שאפשר להעמיד דפנות גם מדבר שאינו גידולי קרקע שלא שייך בזה דרך גדילתו, מוכח שבה התורה לא הקפידה על מעלת דרך גדילתו. אבל גבי תפילין, יתכן שעיקר קפידת מותר בפך הוא בשלילה, שלא יהיה מן דבר האסור בפך, ולכן יש לומר שאם כורך במטלית וכיוצא בזה שלא שייך כלל מותר בפך אכן אין בכך חסרון, אך כשכורך בקלף צריך שיהיה דווקא מן המותר בפך.

שאלו הזהב לכולי עלמא אין בו בל תוסיף, כיון שאינו מגידולי קרקע.

וראה במאמרו של רבי סנדר שפירא (שם) שנתקשה בזה, וכתב: 'וכשהצעת' קושיא זו לפני אדמו"ר הגאון רבן של כל בני הגולה צדיק יסוד עולם מרן רבי יהושע לייב דיסקין זצוק"ל זיע"א הגאון אב"ד דק"ק בריסק בראשית בואו שמה, אמר לי כי הקשה כן לפני שלש שנים, וכי ישב זאת אך בדרך החידוד, והשאיר בצריך עיון'. אך בהמשך דבריו כתב ליישב דברי התוספות על פי חידושו ביסוד דין דרך גדילתו המובא בהמשך דבריו.

(י) ואכן כן מפורש בב"ב בביאור הראשון בדעת המדקדקים, שאף שאין צריך שיהיו הדפנות מגידולי קרקע, אבל אם עשאו מגידולי קרקע צריך שיהיו כדרך גדילתו, כמובא למעלה (הערה א).

יוצא מצד ואנוהו, אלא הטעם הוא משום שאינו דרך גדילתו. בעצם דברי התוספות שם יש לעיין, על מה שבארנו שהטעם שבאוגדו שלא במינו אינו עובר על בל תוסיף לחכמים, הוא משום שאין זה כדרך גדילתו, מדברי רבי מאיר במשנה (סוכה לו:), שהביא ראיה לשיטתו שאוגדן אפילו שלא במינו: 'אמר רבי מאיר, מעשה באנשי ירושלים שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב'. והרי גימוניות של זהב אינו גידולי קרקע כלל, ואם כן לא שייך בזה דין דרך גדילתו כלל, ואם כן אין הוכיח משם שאפשר לאגוד שלא במינו.

וכן העיר הרש"ש (על המשנה שם). ותירץ, שגימוניות הם גדולי קרקע, שהכונה לגימון המבואר בשבת (נד:), 'מאי עגל בגימון, אמר רב הונא, בר נירא', ומבואר שם שזה גמי שהוא מגדולי קרקע, ומה שאמרו גימוניות של זהב הכוונה שהיו מחופין זהב. וראיית רבי מאיר הוא מהגמי ולא מהזהב,

(ו) אמנם לשון רש"י על התורה שכתב 'עומדים ולא שוכבים' כנ"ל מורה קצת כלשון הבה"ג שהעיקר תלוי שיהא בעמידה ולא בשכיבה, ואין קפידה באיזה צד הוא עומד. אך כבר כתבנו, שמדברי רש"י אלו אין להוכיח לכאורה לדין דרך גדילתו, שבפשטות אין כוונתו לזה, אלא לעצם הדבר ששמו את הקרשים בצורת עמידה לגובה ולא בשכיבה זה על זה, אך לא מצד דין דרך גדילתו.

(ז) ולפי פירוש זה צריך לומר, שמה שמבואר (ראה התוספות סוכה לו: ד"ה עובר; סור ושוע' או"ח סי' תרנא סעי' ה) שבשעת הברכה אוזחים את האתרוג או הלולב במהופך, כדי שלא יצא מיד כשהגביהו כנ"ל, לדעת הבה"ג יאחזנו בשכיבה, אבל לא במהופך לגמרי, שמהופך הוא דרך גדילתו.

(ח) ויותר נראה, שאחר שהבה"ג הביא את דברי הגמרא מדרך גדילתו, אכן חזרו בו ממה שרצה לומר בתחילה שאינו

♦ המצית השיעור ♦

- ✦ נלמד מ'עומדים' שהקרשים היו כדרך גדילתו, ומשם נלמד לשאר מצוות כגון לולב.
- ✦ דרך שכיבה: למטה משה הוא שלא כדרך גדילתו, ולדרכי משה כדרך גדילתו. ובכורי יעקב ומשנה ברורה הכריעו לחומרא.
- ✦ מהר"ח מבאר שסכך הוי כדרך גדילתו. ובנין שלמה מוכיח מזה ששכיבה הוא כדרך גדילתו. ולפי זה לתירוצי שני בב"ב שם אינו כדרך גדילתו.
- ✦ בנין שלמה מכריע מלשון 'עומדים' ששכיבה אינו כדרך גדילתו. וכן מוכיח בכורי יעקב מרש"י 'עומדים ולא שוכבים'. אך בפשטות אין כוונת רש"י לדין דרך גדילתו.
- ✦ בה"ג מסתפק בנוטל לולב מהופך שמה אינו יוצא משום ואנוהו. ואולי סובר שמהופך הוא כדרך גדילתו, ורק שכיבה הוא שלא כדרך, אך לא משמע כן.
- ✦ בתוספות שבאגידה של לולב אין משום
- בל תוסיף שאינו כדרך גדילתו. ומוכח מזה שדרך שכיבה הוא שלא כדרך גדילתו.
- ✦ חקירה ביסוד דין דרך גדילתו, אם הוא מעלה, או ששלא כדרך גדילתו הוא חסרון. ובזה מבואר מחלוקת הראשונים בדפנות הסוכה.
- ✦ להנ"ל מיושב פסק השלחן ערוך שיש לכרוך פרשיות התפילין בקלף כשר דווקא, אף שאפשר לכרוך גם במטלית.

מלאכת אוכל נפש ביום טוב שחל בשבת

שייך בזה שם היתר אוכל נפש אף מצד יום טוב.

אך אם נאמר כצד השני, שמאחר שחל בשבת שוב לא שייך בזה היתר אוכל נפש גם מצד יום טוב, אם כן יכול לעבור על איזה איסור שירצה. ואם נאמר כצד הזה יש ליישב מה שנתקשה הרמב"ן (ויקרא כג, ב), מדוע נשנה איסור שבת בפרשת המועדים, ולהנ"ל יש לומר שבא לומר שבאופן שחל יו"ט בשבת לא שייך ההיתר של אוכל נפש שיש בכל יום טוב.

והנה, בלקט יושר שם הוסיף: 'וכשחל שבת ביום הכפורים נוטל איזו שירצה'. והמגיהים (מכון ים הערה 200) הוסיפו שהוא הדין לשבת שחל ביו"ט, שמאחר וגם מלאכת אוכל נפש אסור מחמת שבת, שוב אין העדפה על מלאכה אחת על פני חבירתה, ששניהם אסורים ונדחים מפני פיקוח נפש. אך לפי מה שכתבנו יתכן שהלקט יושר דייק דווקא לכתוב 'יום הכפורים', ולא יום טוב, שביום טוב יתכן שאפילו אם חל בשבת עדיף לעבור על מלאכה שיש בה משום אוכל נפש.

אך יתכן לומר אופן אחר בכוננת הלקט יושר, שאף אם נאמר שבכל יום טוב שחל בשבת אין עדיפות למלאכת אוכל נפש, וכצד השני הנ"ל שמאחר שנאסר המלאכה מצד שבת יש בו איסור גם מצד יום טוב, מכל מקום בחולה שיש בו סכנה שהותרה בו מלאכת שבת מחמת פקוח נפש, הרי הוא כאילו אין איסור שבת לגבי חולה זה, ואין עליו איסור אלא מחמת יום טוב לבד, לכן באופן זה דווקא יש להעדיף לעשות מלאכת אוכל נפש, שכן לא שייך לומר שמאחר שנאסר מחמת שבת נאסר גם מחמת יום טוב, שכן אם נידון בו מצד שבת לא יהא בזה איסור בכל אופן, שהותרה מצד פיקוח נפש, שהרי לענין שבת אין שום חילוק בין מלאכות אוכל נפש לשאר מלאכות, ולכן מאחר שהנידון הוא רק מצד יום טוב, שוב חזר הדין להיות כמו בכל יום טוב שחל בימות החול, שצריך לעשות דווקא מלאכה שיש בו אוכל נפש, שאין בזה איסור ביום טוב, ולא מלאכה אחרת. ולזה דייק הלקט יושר לכתוב דווקא 'כשחל שבת ביום הכפורים' ולא 'ביום טוב'. [וראה מה שהארכנו בזה עוד בגליון טו, ובגליון יז במדור על אודות הבאר].

בלקט יושר (או"ח עמ' קד) הביא מהתורות הדשן: 'לפעם אחר אחר, היכן מצינו מלאכה שעושה ביום טוב חייב מלקות עליה, ובשבת אותה מלאכה מותרת לעשותה לכתחילה. וזהו פתרונו, כגון שהיה לו חולי ל"ע שצריך רימון, ויש רימון ברשות הרבים, ויש רימון בביתו אבל הוא מחובר. בשבת נוטל איזה רימון שירצה, אבל ביום טוב אם נוטל הרמון שהוא מחובר היה מלקין אותו, כיון שיכול להביא רמון מרשות הרבים'. והיינו משום שביום טוב מותר מלאכות אוכל נפש, ולכן יש לו להכניס מרשות הרבים שאין מלאכת הוצאה כלל, אבל קצירה אסור ביום טוב.

ויש לענין מה הדין ביום טוב שחל להיות בשבת, ויש לפנינו מלאכת הוצאה או מלאכת קצירה, האם יש לו להעדיף לעבור על הוצאה, מאחר שאין בזה רק איסור שבת ולא איסור יום טוב, ולא יעבור על איסור קצירה שבוה אסור בין משום שבת בין משום יום טוב, או שמא מאחר שחל בשבת ובשבת אין היתר אוכל נפש, שוב לא שייך שם היתר אוכל נפש כלל ביום זה, וגם כשיעבור על הוצאה יש בזה גם איסור שבת וגם איסור יום טוב, ואם כן יכול לעבור על איזה שירצה.

והנה מדברי **רבי עקיבא איגר** (דרוש וחידוש מערכה ז' ד"ה אולם) מתבאר, שנקט בפשיטות שהאיסור באוכל נפש ביו"ט שחל בשבת אינו אלא משום איסור שבת ולא משום יו"ט. וכן כתב בשו"ת **דברי יציב** (או"ח סי' רכב) מדעת עצמו, עיין שם מה שכתב ליישב לפי זה באופן נפלא. ולפי דבריהם אכן יש להעדיף לכאורה לעבור על הוצאה שאין בזה איסור משום יו"ט ולא על קצירה.

אמנם הצפנת פענח (שו"ת, ווארשא, סי' א) נסתפק בדבר זה, שמא כשחל בשבת עובר במלאכת אוכל נפש גם מצד איסור יום טוב. ושמעתי שיש מי שרצה להביא ראיה שאין איסור אוכל נפש מצד יו"ט גם כשחל בשבת, מהמבואר בביצה (יב.) גבי מבשל בשר בחלב ביו"ט שיש בזה איסור רק מצד בישול בשר בחלב ולא מצד בישול ביום טוב, עיין שם. אך לכאורה יש לדחות, שעד כאן לא מצינו אלא בדבר שיש בו איסור צדדי, שבוה יש לומר שעדיין יש בזה שם היתר אוכל נפש, אבל ביום טוב שחל בשבת שיום זה נאסרה במלאכות אוכל נפש מצד שבת, יתכן ששוב לא

תמצית מתוך השיעורים המופיעים בספרי באר יעקב

מן הבאר

בענין עשיית הסוכה

(באר יעקב חלק ב' - חג הסוכות)

- ✧ חקירה אם יש מצוה בעשיית סוכה או שאינה אלא הכשר מצוה.
- ✧ אף לבית הלל שסוכה ישנה כשירה, יש לומר שלכתחילה יש מצוה בעשיית סוכה לשם חג.
- ✧ משמעות השאלות שזה מצוה. ודעת ההעמק שאלה שכל שנזכר בתורה העשייה יש מצוה בזה.
- ✧ בפשטות נפקא מינה לענין מצוה בו. אך במהר"ח אור זרוע שאין בזה מצוה בו. ושמא משום שהענין הוא הישיבה.
- ✧ מקראי קדש מוכיח מרשב"ש ותשובת הרמב"ם שאין מצוה בעשייה. וכן כתב החתם סופר.
- ✧ דעת הירושלמי שמברכים על העשייה. להעמק שאלה משום שזה מצוה. ולמקראי קודש משום הכשר מצוה.
- ✧ במנחת אלעזר שנחלקו בזה בבלי וירושלמי. ויש לומר שגם לבבלי יש מצוה, אלא שברכה היא רק על גמר מצוה.
- ✧ משמעות רש"י במכות שיש מצוה בעשייה. ויש לומר שזה רק להוה אמינא.
- ✧ מחלוקת האבני נזר והחלקת יואב אם יש מצוה. ונפקא מינה לענין אין מעבירין.
- ✧ בירושלמי שצריך לחדש בסוכה ישנה. ובבנין שלמה משום מצות העשייה. ומבואר שיש מצוה גם כשיש לו סוכה.
- ✧ עוד מוכח שמקיים עשייה גם בפחות משיעור הכשר. וכן משמע בערוך לנר.
- ✧ לפי זה מחדש בנין שלמה שצריך לחדש בכל שנה. וכן משמע בחיי אדם. אך בפשטות אינו כן.
- ✧ ביאור המשנה ברורה בחיי אדם שיהא נעשה לשם חג ולא לשם צל. והטעם יש לומר שמה שהשאיר אותה אחר החג היה לשם צל.
- ✧ דעת רבי שלמה קלוגר שאין צריך חידוש בכל שנה, אלא שלא חל קדושה עד שיושב בה. ומדייק כן מהלשון 'מתחילת השנה'.
- ✧ דעת הפתחא זוטא שצריך לחדש משום שמצוה מן המובחר שיהא לשם חג. ובדעת החיי אדם שהעושה סתם הוא רק לשנה זו.

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שוה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובהרות
לפרטים נוספים: 053-314-4155

